

IRENE VALLEJO
NEKONEČNÝ
ZÁZRAK

*JAK ČLOVĚK STVOŘIL KNIHY
A JAK KNIHY UTVÁŘEJÍ ČLOVĚKA*

LEDA 2021

Prolog

Po cestách Řecka se pohybují záhadné hloučky mužů na koních. Venkované je z políček nebo ze dveří svých chatrčí pozorují s krajní nedůvěrou. Zkušenost je naučila, že cestují jen nebezpeční lidé: vojáci, námezdní žoldněři a obchodníci s otroky. Vraští čelo a bručí, dokud neuvidí, že zase zmizeli za obzorem. Ozbrojení cizinci se jim nezamlouvají.

Jezdci si vesničanů nevšímají. Dlouhé měsíce už stoupají do hor, překračují průsmyky, projíždějí údolími, brodí se přes řeky a plaví se z jednoho ostrova na druhý. Od chvíle, kdy je pověřili oním svérázným posláním, jim ztvrdly svaly a jsou odolnější. Aby splnili svůj úkol, musí se odvážit do divokých krajů, kde se téměř neustále válčí. Jsou to lovci hledající kořist velice zvláštního druhu: mlčenlivou a zchytralou, která po sobě nezanechává stopy.

Kdyby se ti znepokojiví vyslanci posadili v taverně některého přístavu, pili víno, jedli pečené chobotnice, bavili se s neznámými a opili se s nimi (z obezřetnosti to nikdy nedělají), mohli by vyprávět velkolepé příběhy z cest. Ocitli se v končinách, kde řádil mor. Projeli oblastmi zpustošenými požáry, viděli žhavý popel zničení a surovost buřičů a žoldáků na válečné noze. Jelikož dosud neexistují mapy rozlehlých území, zabloudili a celé dny jeli bez cíle pod nelítostným sluncem nebo v bouřkách. Museli pít odpornou vodu, po které

měli úděsné průjmy. Vždycky když prší, vozy a muly uváznou v kalužích, a poté co je z nich s křikem a klením vytáhnou, padnou na kolena a líbají bahno. Když je noc zastihne v místě, kde široko daleko není žádné přístřeší, chrání je před štíry jenom pláště. Poznali trápení vši, ze kterých se oběť div nezblázní, a neustálý strach z lupičů, již zamořují cesty. Jak jedou nekonečnými liduprázdnými končinami, mnohdy jim stydne krev v žilách, když si představí tlupu banditů, která na ně číhá, zadržuje dech a ukrývá se v některém zákrutu cesty, aby se na ně vrhla, chladnokrevně je povraždila, uloupila jim měsíc s penězi a nechala jejich teplé mrtvoly ležet mezi keři.

Logicky mají strach. Než je egyptský král poslal plnit na protějším břehu moře jeho rozkazy, svěřil jim velké částky peněz. V oněch dobách, jen několik desetiletí po smrti Alexandra Makedonského, bylo velice riskantní cestovat s velkým bohatstvím a nemělo to daleko k sebevraždě. I když však hrozí, že dýky lupičů, nakažlivé nemoci a ztroskotání jejich nákladné posláni zmaří, faraon vytrvale vysílá ze země na Nilu své zmocněnce a ti všemi směry překračují hranice a velké vzdálenosti. Poháněn netrpělivostí a palčivou žádostí, aby mu patřily, vášnivě touží po oněch klenotech, které pro něj mají tajní lovci vystopovat, i když při tom čelí netušeným nebezpečím.

Venkované, kteří usedají a opatrně vyhlízejí dveřmi svých chatrčí, žoldáci i lupiči by užasle vyvalili oči a nevěřicně roztáhli ústa, kdyby se dozvěděli, po čem slídí ti cizokrajní jezdcí.

Hledali totiž knihy.

Šlo o to nejpřísněji střežené tajemství egyptského dvora. Vládce obou zemí, onoho času jeden z nejmocnějších lidí, by dal život (samozřejmě že někoho jiného; u králů to tak chodí vždycky), aby pro svou velkou Alexandrijskou Knihovnu získal všechny knihy na světě. Poháněl ho sen o všeobsáhlé

a dokonalé knihovně, sbírce, kde by shromáždil všechna díla všech autorů od samého počátku časů.

Vždycky mi nahání strach napsat první řádky, překročit práh nové knihy. Když už jsem obešla všechny knihovny, sešity jsem přeplnila horečnatými poznámkami, když už mě nenapadají pádné výmluvy (a dokonce ani ty hloupé), proč mám ještě počkat, zdržím to o několik dnů navíc, během kterých pochopím, co to znamená být zbabělá. Prostě se necítím schopná začít. Přitom už by všechno mělo být na místě – tón, smysl pro humor, poezie, rytmus, přísliby. Dosud nenapsané kapitoly by už mělo být možné vytušit, jak usilují zrodit se v semeništi slov zvolených pro začátek. Jenže jak se to dělá? Mojí přítěží jsou v tu chvíli pochybnosti. Při každé knize se vracím do výchozího bodu, s bušícím srdcem všech poprvé. Psát znamená pokoušet se zjistit, co bychom psaly, kdybychom snad dokázaly psát; tak to vyjadřuje Marguerite Durasová a přechází přitom z neurčitého způsobu k podmiňovacímu a pak ke konjunktivu, jako kdyby cítila, že jí země puká pod nohama.

V podstatě se to příliš neliší od všech věcí, které začínáme dělat, než se je naučíme: mluvit jiným jazykem, řídit, být matkou. Žít.

Po všech agoniích pochybností, poté co jsem vyčerpala možnosti odkladů a vytáček, jednoho horkého červencového odpoledne čelím samotě prázdné stránky. Rozhodla jsem se započít svůj text obrazem záhadných lovců slídících po drahocenné kořisti. Ztotožňuji se s nimi, líbí se mi jejich trpělivost, stoicismus, promarněný čas, pomalost a adrenalin hledání. Léta jsem pracovala jako badatelka, zkoumala jsem prameny, opatřovala jsem si dokumentaci a snažila jsem se obeznámit s historickými materiály. V hodině pravdy mi však

skutečná a doložená historie, kterou objevuji, připadá tak úžasná, že proniká do mých snů a nabývá, aniž bych si to přála, podobu vyprávění. Cítím pokušení ocitnout se v kůži oněch hledačů knih na cestách antické Evropy, rozhárané a plné násilí. A co když začnu líčením jejich cesty? To by mohlo fungovat, ale jak zachovat odlišení kostry historických údajů od svalů a krve představivosti?

Myslím, že výchozí bod je stejně fantastický jako hledání dolů krále Šalomouna nebo ztracené archy, dokumenty však dosvědčují, že v megalomanské mysli egyptských králů opravdu existoval. Možná že tehdy, ve 3. století př. Kr., se naskytl jediný a poslední příležitost uskutečnit onen sen a bez výjimky shromáždit všechny stávající knihy ve světové knihovně. Dnes nám to připadá jako námět nějaké uhrančivé Borgesovy abstraktní povídky – nebo snad jeho velkolepé erotické fantazie.

V epoše onoho velkorysého alexandrijského projektu neexistovalo nic takového jako mezinárodní obchod s knihami. Ty se daly koupit ve městech s dlouhou kulturní tradicí, v teprve nedávno založené Alexandrii však nikoliv. Prameny říkají, že králové využívali obrovských výhod své absolutní moci k tomu, aby obohatili svou sbírku. Co nemohli koupit, zabavili. Pokud bylo k získání vytoužené knihy potřeba podříznout někomu krk nebo zpusť úrodu, dali by k tomu příkaz s tím, že věhlas jejich země převyšuje malicherné ohledy.

Ve škále toho, co byli ochotní podniknout k dosažení svých cílů, měly samozřejmě své místo i podvody. Ptolemaios III. bažil po oficiálních verzích Aischylových, Sofoklových a Eurípidových děl uložených v athénském archivu od jejich uvedení na divadelních festivalech. Faraonovi vyslanci požádali o zapůjčení drahocenných svitků s tím, že svým puntičkářským opisovačům uloží poříditi kopie. Athénské úřady si vyžádaly neslýchaně vysokou zástavu patnácti talentů stříbra,

což se rovná milionům dnešních dolarů. Egypťané ji zaplatili, s nabubřelou úctou poděkovali, slavnostně se zapřísáhli, že vypůjčené knihy vrátí dříve, než uplyne – řekněme – dvanáct lunárních měsíců, pohrozili sami sobě hrůznými kletbami, pokud by je nevrátili v dokonalém stavu, a potom si je samozřejmě přivlastnili a záruku nechali propadnout. Vedoucí činitelé Athén se s tím ponížením museli smířit. Z pyšného hlavního města za Periklových časů se stalo provinční město království neschopného soupeřit s mocí Egypta, jenž ovládal obchod s obilím, tehdejší obdobou ropy.

Alexandrie byla hlavní přístav země a její nové klíčové středisko. Tak významná hospodářská mocnost může odjakživa bez okolků zneužívat svého postavení. Všechny lodi, které přistály ve městě Knihovny, ať už připlouvaly odkudkoliv, čekala okamžitá prohlídka. Celníci zabavovali každou písemnost nalezenou na palubě, dali ji opsat na nové papyry, vrátili opisy a původní texty si ponechali. Ony knihy, získané při ztecích lodí, se ocitaly v regálech Knihovny s krátkou poznámkou objasňující jejich původ („ze dna lodí“).

Jestliže stojíš na vrcholu světa, žádná úsluha ti nepřipadá přílišná. Říká se, že Ptolemaios II. vyslal posly k panovníkům a vládcům všech zemí na světě. V zapečetěném dopisu je žádal, aby byli tak laskavi a poslali mu do sbírky zkrátka všechno: díla básníků a prozaiků z jejich království, jakož i řečníků a filozofů, lékařů a věstců, historiků a všech ostatních.

Kromě toho – a těmi dveřmi jsem do příběhu vstoupila já – králové vyslali po nebezpečných cestách a mořích známého světa zmocněnce s plnými měšci a příkazem koupit co největší počet knih a tam, kde to přijde v úvahu, najít ty nejstarší texty. Ona záliba v knihách a vysoké ceny, které se za ně platily, přivábily i lotry a padělatele. Nabízeli svitky padělaných cenných textů, nechávali papyrus uměle zestárnout, spojovali několik

děl v jedno, aby zvětšili jeho rozsah, a vymýšleli si nejrůznější dovedné triky. Jakýsi mudrc se smyslem pro humor se bavil psaním dovedných děl, opravdových podvrhů propočtených tak, aby vydráždily chtivost Ptolemaiů. Názvy byly zábavné a mohly by se dobře prodávat i dnes, například „Co Thúkydídés neřekl“. Nahraďme Thúkydida Kafkou nebo Joycem a můžeme si představit vzrušené očekávání, jaké by vzbudil podvodník, který by přišel do knihovny, pod paží podvržené spisovatelovy paměti a tajnosti, které se nikdy neodvážil přiznat.

Vzdor uvážlivým obavám z podvodů se nákupčí Knihovny obávali, aby jim neunikla kniha, která by mohla být cenná, a neriskovali tak, že se faraon rozzuří. Král si každou chvíli obcházel svitky ve sbírce se stejnou pýchou, s jakou sledoval vojenskou přehlídku. Vždycky se zeptal Démétria z Faléru pověřeného správou Knihovny, kolik knih už mají, a ten mu ohlásil současný stav. „Už jich máme víc než dvacet desetitisíců, ó můj králi; a snažím se, abych v krátké době doplnil to, co chybí do pěti set tisíc.“ Hlad po knihách, který se v Alexandrii rozpoutal, se začal měnit ve výlev posedlého bláznovství.

Narodila jsem se v zemi a v době, v nichž sehnat knihy není nic těžkého. U mě doma se najdou všude. V obdobích usilovné práce, kdy jich mám celé tucty vypůjčené z různých knihoven podporujících mé snažení, je obvykle vyrovnávám do hromádek na židlích, nebo dokonce na podlaze. A také je nechávám rozevřené hřbetem vzhůru jako lomenicovou střechu hledající dům, který by přikryla. Aby v nich můj dvouletý syn nezmuchlal stránky, rovnám teď navíc hromádky na hlavovou opěrku pohovky, a když si sednu, abych si odpočala, tlačí mě na krku jejich rohy. Když porovnáám cenu knih s nájemným ve městě, kde žiji, vychází mi, že jsou mé knihy nákladní

nájemníci. Myslím si však, že s nimi všemi, od velkých knih s fotografiemi až po ty staré klížené brožované knížky, které se věčně pokoušejí zavřít jako slávky, je byt útulnější.

Historie úsilí, cest a útrap s cílem zaplnit regály Alexandrijské Knihovny se může zdát přitažlivá díky své exotičnosti. Jedná se o podivuhodné události a dobrodružství podobné bájeslovným plavbám do Indií, které měly zajistit dodávky koření. Tady a teď představují knihy něco tak běžného, natolik postrádají nimbus technické novinky, že hodně lidí věští jejich zánik. Čas od času sklesle čtu novinové články předpovídající vymizení knih, které nahradí elektronická zařízení a vytlačí je nezměrné možnosti trávení volného času. Ti největší sýčkové tvrdí, že stojíme na pokraji konce epochy, opravdové apokalypsy, kdy se knihkupectví budou zavírat a knihovny zůstanou liduprázdné. Zřejmě naznačují, že zanedlouho se knihy budou vystavovat ve vitrínách etnologických muzeí nedaleko hrotů prehistorických kopí. S oněmi obrazy vrytými v představivosti putuji pohledem po svých nekonečných řadách knih a vinylových desek a uvažuji, zda onen starý milovaný svět skutečně co nevidět zmizí.

Víme to určitě?

Knihy obstála ve zkoušce času, dokázala, že je běžec na dlouhých tratích. Pokaždé, když jsme se probudili ze sna našich revolucí nebo z noční můry lidských pohrom, kniha tam stále byla. Jak říká Umberto Eco, patří do téže kategorie jako lžíce, kladivo, kolo nebo nůžky. Jakmile je někdo vynalezl, nic lepšího se vymyslet nedá.

Technika je samozřejmě oslnivá a dostatečně silná, aby svrhla starosvětské monarchie. Nicméně se nám všem stýská po věcech – fotografiích, archivech, starých pracích a vzpomínkách –, které jsme pozbyli vinou rychlosti, s jakou zastarávají, a jejich výtvoři náhle začnou být nepoužitelné. Nejdřív se to

týkalo písniček na našich kazetách, potom filmů nahraných na VHS. Věnovali jsme duchamorné úsilí sbírání předmětů, jež se technika snaží vytlačit z módy. Když se objevila DVD, řekli nám, že konečně máme navždycky vyřešené problémy s ukládáním toho, co chceme uchovat, zakrátko však zaútočili znovu a svádějí nás novými disky menšího formátu, které samozřejmě vyžadují koupit nové zařízení. Kuriózní je, že si dosud můžeme přečíst rukopis trpělivě opsaný před víc než deseti staletími, nemůžeme si však přehrát video nebo disketu nahrané jen před pár lety, ledaže bychom si v komoře na staré krámy nechali jako muzeum pomíjivosti všechny počítače a přehrávače, které jsme kdy měli.

Nezapomínejme, že kniha je už mnoho staletí náš spojenec ve válce, kterou dějepisné příručky neuvádějí. V boji za zachování cenných výtvorů: slov, která představují pouhý výdech vzduchu; představ, které si vymýšlíme, abychom dodali smysl chaosu a přežili v něm; pravdivých, nepravdivých a vždycky jen prozatímních poznatků, které vyrýváme do tvrdého kamene své nevědomosti.

Proto jsem se rozhodla pustit do tohoto bádání. Na počátku všeho zněly otázky, množství otázek: kdy se objevily knihy? Jaký je tajný příběh snah o jejich rozmnožení, nebo zničení? Co se ztratilo cestou a co se zachovalo? Proč se z některých staly klasikové? Kolik ztrát přivodily zuby času, nehty ohně a jed vody? Které knihy zlobně spálili a které knihy s vášnivým zaujetím opisovali? Byly to tytéž?

Toto vyprávění se pokouší pokračovat v dobrodružství oněch lovců knih. Tak či onak bych se chtěla stát jejich společníci při pátrání po ztracených rukopisech, neznámých příbězích a hlasech, které zanedlouho oněmí. Možná že ony skupiny průzkumníků sestávaly jen z biřiců ve službách králů zachvácených megalomanskou posedlostí. Možná že nechápali

závažnost svého úkolu, který jim připadal nesmyslný, a za noci pod širým nebem, když dohasínaly řeřavé uhlíky táborového ohně, bručeli mezi zuby, že už toho mají po krk, dávat každodenně v sázku život kvůli snu nějakého blázna. Jistě by upřednostnili, kdyby je pověřili nějakým posláním s větší nadějí na povýšení, jako potlačením povstání v Núbijské poušti nebo kontrolou vytížení nákladních člunů na Nilu. Tuším však, že když hledali stopu všech knih, jako kdyby to byly součásti roztroušeného pokladu, nevědomky kladli pilíře našeho světa.

I.

ŘECKO SI
DOMÝŠLÍ
BUDOUCNOST

Město rozkoší a knih

1

Obchodníková žena, mladá a znuděná, spává sama. Je to už deset měsíců, co její muž odplul ze středomořského ostrova Kós do Egypta, a za celou tu dobu ze země na Nilu nepřišel ani dopis. Je jí sedmnáct let, ještě nerodila a nesnáší jednotvárnost samotářského života v ženské části domu, kde čeká, co den přinese, a raději nevychází ven, aby se vyhnula klevetám. Málem nemá co dělat; tyranizovat otrokyně jí zpočátku připadalo zábavné, ale na vyplnění dnů to nestačí. Proto je ráda, když jí přijdou navštívit jiné ženy. Nezáleží na tom, kdo zaklepe na dveře; zoufale potřebuje rozptýlení, aby jí ulehčilo hodiny těžké jako olovo.

Otrokyně jí ohlašuje, že přišla stará Gyllis. Obchodníková žena si od toho slibuje, že se chvíli pobaví: její někdejší kojná Gyllis je prostořeká a pronáší oplzlosti s krajním půvabem.

„Matičko Gyllido! Už kolik měsíců jsi u mě nebyla.“

„Víš, že bydlím daleko, dceruško, a nemám už sílu ani jako moucha.“

„Dobrá, dobrá,“ řekne obchodníková žena, „ještě pořád máš dost sil, abys víc než jednoho pořádně stiskla mezi nohama.“

„Jen se mi posmívej,“ odpoví Gyllis, „jenže to teď zůstává na vás mladících.“

S mazaným úsměvem a s důmyslnými úvodními řečmi se starší žena konečně vymáčkne, proč přišla. Jistý silný hezký mladík, který na olympijských hrách dvakrát získal cenu v zápasu, se upjal na obchodníkovu ženu, umírá touhou a chce být jejím milencem.

„Nerozhořčuj se a poslechni si jeho návrh. Má v těle zaražený osten vášně. Dopřej si s ním trochu radosti. Nebo chceš vysedávat tady a zahřívát židli?“ zeptá se Gyllis pokušitelsky. „Než se naděješ, zjistíš, že jsi zestárla a tvoji svěžest pokryl popel.“

„Přestaň, přestaň...“

„A čemu se věnuje tvůj manžel v Egyptě? Nepíše ti, zapomněl na tebe a jistě si už smočil rty v jiném poháru.“

Aby přemohla zbývající dívčin odpor, Gyllis jí barvitě líčí všechno, co Egypt, a obzvláště Alexandrie, nabízí vzdálenému a nevděčnému manželovi: bohatství, kouzlo stále teplého a smyslného podnebí, tělocvičny, divadelní představení, zápustky filozofů, knihy, zlato, víno, mladíčky a tolik přitažlivých žen, kolik na obloze září hvězd.

Volně jsem tu přeložila začátek krátké řecké divadelní hry napsané ve 3. století př. Kr. s výrazným nádechem každodenního života. Malé kusy jako tento se určitě nehrály, snad až na nějaký druh dramatizované četby. Bývají humoristické a často pikareskní a otvírají okna do zapovězeného světa bičovaných otroků a krutých pánů, kuplířek, matek na pokraji zoufalství kvůli dospívajícím dětem nebo sexuálně neukojených žen. Gyllis je jedna z prvních kuplířek v dějinách literatury, profesionální dohazovačka, která zná taje svého řemesla a bez váhání míří na nejkřehčí místo obětí: všeobecný strach ze stárnutí. I přes své kruté vlohy však Gyllis tentokrát neuspěje. Dialog končí blahovolnými urážkami mladé ženy, která zůstává věrná nepřítomnému manželovi nebo na sebe nehodlá vzít děsivá

rizika cizoložství. Měkne ti mozek? Zeptá se obchodníková žena Gyllidy, na druhé straně ji však uchlácholí tím, že jí nabídne skleničku vína.

Vedle humoru a svěžího tónu je text zajímavý i proto, že nám odhaluje, jak obyčejní a tuctoví lidé viděli Alexandrii své doby: jako město rozkoší a knih, jako hlavní město milostného života a slov.

2

Pověst Alexandrie nepřestávala narůstat. Dvě staletí poté, co někdo sepsal rozhovor Gyllidy a pokoušené mladice, byla Alexandrie dějiště jednoho z největších erotických mýtů všech dob: milostného příběhu Kleopatry a Marca Antonia.

Když římský vojevůdce poprvé v Alexandrii vystoupil z lodi, byl už Řím středem velké středozezemské říše, ještě pořád se však jednalo o bludiště křivolakých temných rozblácených ulic. Teď se naráz ocitl v opojné metropoli, jejíž paláce, chrámy, široké třídy a pomníky vyzařovaly velikost. Římané si byli jistí svou vojenskou mocí a skutečností, že jsou pány budoucna, nemohli však soutěžit se svody zlaté minulosti a úpadkového přepychu. Mocný generál a poslední egyptská královna – se směsicí vzrušení, pýchy a taktických počtů – uzavřeli politický a milostný svazek, který tradiční Římany hluboce pobouřil. A ještě vyzývavěji zněly pověsti, že Marcus Antonius hodlá přenést hlavní město říše z Říma do Alexandrie. Kdyby ti dva zvítězili ve válce o vládu nad římskou říší, možná bychom dnes jako turisté houfně jezdili do Egypta, abychom se vyfotografovali ve Věčném městě s jeho Kolo-seem a fóry.

Stejně jako její město, i Kleopatra ztělesňuje ono osobité spojení alexandrijské kultury a smyslnosti. Plútarchos říká, že ve skutečnosti nebyla žádná zvláštní kráska. Lidé se nezastavovali uprostřed ulice, aby si ji mohli prohlédnout. Zato oplývala přitažlivostí, inteligencí a výřečností. Hlas měla zabarvený tak sladce, že uhranul každého, kdo ji slyšel. A její jazyk, pokračuje historik, se přizpůsoboval jakékoliv řeči, které se jí zachtělo, jako hudební nástroj s mnoha strunami. Dokázala hovořit bez tlumočnicka s Etiopany, Hebrejci, Araby, Syřany, Médy a Parthy. Byla zchytralá a dobře informovaná a odrazila řadu útoků v boji o moc v zemi i mimo ni, i když rozhodující bitvu prohrála. Problém je, že všechno, co o ní víme, pochází od jejích nepřátel.

I v této bouřlivé historii sehrály významnou úlohu knihy. Když se Marcus Antonius domníval, že zakrátko povládně světu, chtěl Kleopatru oslnit velkolepým darem. Věděl, že k tomu, aby se oči jeho milenky užasle rozzářily, nepostačí zlato, šperky ani hostiny, protože byla zvyklá jimi denně mrhat. Jedenkrát během přiovilého svítání rozpustila v octu s vyzývavou vychloubačností pohádkově velkou perlu a vypila ji. Proto Marcus Antonius zvolil dar, jakým Kleopatra nemohla se znuděným výrazem pohrdnout: složil jí k nohám dvě stě tisíc svitků pro velkou Knihovnu. V Alexandrii sloužily knihy i jako palivo pro vášně.

Našimi průvodci po tajnostech města se stali dva spisovatelé zemřelí během 20. století, kteří k mýtu Alexandrie přidali další vrstvy patiny. Konstantinos Kavafis byl bezvýznamný úředníček řeckého původu, který pracoval pro britskou správu Egypta, v odboru závlah na ministerstvu veřejných prací, aniž ho kdy povýšili; po večerech se však vrhal do světa požitků, kosmopolitů a neřestného mezinárodního života. Znal jako svou dlaň změt alexandrijských bordelů, jediné útočiště

pro svou „zakázanou a všemi hluboce opovrhovanou“ homosexualitu, jak sám napsal. Kavafis byl vášnivý čtenář klasiků a básník byl téměř potají.

V jeho dnes nejznámějších básních ožívají skutečné i smyšlené osoby obývající Ithaku, Tróju, Athény a Byzanc. Jiné básně, na pohled osobnějšiho rázu, rozebírají dílem ironicky, dílem nestoudně vlastní prožitky zralého věku: stesk po mládí, poznávání rozkoše a úzkost z ubíhání času. Ono tematické odlišování je ve skutečnosti umělé. Minulost, o níž četl nebo si ji představoval, vzrušovala Kavafise stejnou měrou jako vlastní vzpomínky. Když se toulal po Alexandrii, cítil, jak pod skutečným městem tepá to nepřítomné. Přestože velká Knihovna už dávno zmizela, ovzduší dál rozechvívaly její ozvuky, šepot a ševelení. Podle Kavafise právě díky onomu velkému společenství přeludů byly studené ulice, po kterých osamělí a ztrápení chodí ti, co jsou naživu, vůbec obyvatelné.

Postavy *Alexandrijského kvartetu*, Justina, Darley a především Balthazar, který říká, že ho znal, soustavně vzpomínají na Kavafise, „starého básníka našeho města“. Čtyři romány Lawrence Durrella, jednoho z oněch Angličanů, které dusilo puritánství a ovzduší v jejich zemi, umocňují erotickou a literární rezonanci alexandrijského mýtu. Durrell město poznal v bouřlivých časech druhé světové války, kdy byl Egypt obsazen britskými jednotkami a stalo se z něj hnízdo špionáže, spiknutí a jako vždycky rozkoše. Nikdo nepopsal přesněji barvy a fyzické pocity, které Alexandrie vzbuzovala. Drtivé ticho a vysoké letní nebe. Do žhava rozpálené dny. Zářivá modř moře, skaliska a žlutý břeh. Ve vnitrozemí jezero Mareotis, mnohdy rozplizlé jako fata morgána. Mezi vodami v přístavu a v jezeře nespočetné uličky, kde se to hemží prachem, žebráky a mouchami. Palmy, přepychové hotely, hašiš, opilství. Suchý vzduch nabitý elektrinou. Soumraky citronové a fialové barvy.

Pět ras, pět jazyků a tucet věr, odraz pěti loďstev v olejnaté vodě. V Alexandrii, píše Durrell, tělesnost přichází k sobě a cítí mříže vězení.

Druhá světová válka město zpustošila. V posledním románu *Kvartetu* Clea popisuje trudnomyslnou podívanou. Rozbité tanky na plážích jako kostry dinosaurů, velká děla jako stromy spadlé ze zkamenělého lesa, beduíni zbloudilí mezi nevybuchlými minami. Město, které vždycky bývalo zvrácené, teď vypadá jako obrovské veřejné záchodky, končí malířka. Po roce 1952 se už Lawrence Durrell nikdy do Alexandrie nevrátil. Tisíciletá židovská a řecká společenství z města po válce o Suezský kanál uprchla; na Blízkém východě to znamenalo konec jedné epochy. Podle slov cestovatelů, kteří se odtamtud vracejí, přesídlilo kosmopolitní a smyslné město do paměti knih.